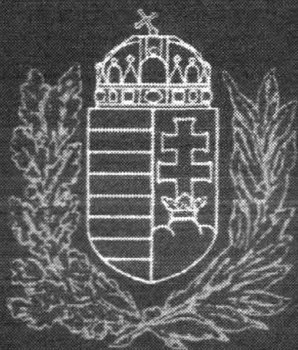

könyv
könyvtár
könyvtáros

2001
október

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Laudációk könyve
1995 - 2000

MAGYARORSZÁGERT ALAPÍTVÁNY

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

10. évfolyam 10. szám

2001. október

Tartalom

Könyvtárpolitika

- A könyvtárosok hidat húznak a digitális szakadék fölött 3
Az OKK szerepéről. Beszélgetés dr. Skaliczki Judittal 5
Fehér Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása 8

Fórum

- Pegán Anita:** Egy könyvtáros gondolatai társadalmi helyzetéről 14

Műhelykérdések

- Nagy Anikó:** A bibliográfiai leírás új szabályai 18
Moldován István: Hungarológia és a Magyar Elektronikus Könyvtár 25
M. Mandl Erika: A történeti stúdiumok „megújult” szerepe a könyvtárosképzésben 33

Konferenciák

- Lukáts János:** „A könyvtár a találkozások háza” 39

Perszonália

- Monok István–Vajda Kornél:** Engel Pál (1938–2001) 42

Könyv

- A magyarság „Láthatatlan Szellemi Múzeuma” 45
Egy kicsiny falu iskolatörténete 47

- Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz 50

From the contents

Grants for libraries. Press conference of the Government Commissioner's Office for Information Society Development (3);
On the activities of the National Library Board. Talk with Judit Skaliczki (5);
Miklós Fehér: Library supply for small communities (8)

Cikkeink szerzői

Fehér Miklós, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Lukáts János*, az Országos Rádió és Televízió Testület könyvtárának vezetője; *M. Mandl Erika*, a Kaposvári Egyetem oktatója; *Moldován István*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője; *Monok István*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója; *Nagy Anikó*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Györi Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A könyvtárosok hidat húznak a digitális szakadék fölött

A Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága 2001. szeptember 13-án sajtótájékoztatót tartott, amelyen *dr. Stumpf István* kancelláriaminiszter ismertette a Széchenyi Terv Információs Társadalom- és Gazdaságfejlesztési programja alapján meghirdetett új pályázatokat. Elmondotta, hogy az idei esztendő második pályázati szakaszának fő célkitűzése mindenekelőtt az információs írástudás elterjesztése, az infokommunikációs eszközök használata iránti igény felkeltése. A négy pályázatos és három nem pályázatos támogatás révén többek közt mintegy tízezer pedagógus és tízezer köztisztviselő, valamint *több száz közkönyvtár* és közoktatási intézmény kap lehetőséget és feladatot az információs társadalom kiépítésének folyamatában, az információs írástudás oktatásában.

A Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága által 2001 májusában meghirdetett pályázatok népszerűsége, a pályázók száma és érdeklődése azt mutatja, hogy egyre több polgár számára válnak közvetlenül érzékelhetővé az információs társadalom kiépítése terén tett erőfeszítések, a stratégiában kijelölt irányok helyesnek bizonyultak, hangsúlyozta a kancelláriaminiszter. A közelmúltban lezárult, főként az **eszközök** beszerzését támogató pályázatok eredményeképpen 3308 civil szervezet jut több mint 4500 számítógéphez, és hamarosan 165 új, megfelelő technikai háttérrel felszerelt teleház vagy telekunyhó kezdheti meg működését.

A most induló, második pályázati szakasz programjai mindenekelőtt az **emberoldal** fejlesztését, azaz az infokommunikációs eszközök használata iránti igény felkeltését, az információs írástudás megszerzését és tömeges elterjesztését állítják a középpontba. Ebben jelentős szerepet játszhat az a pályázat, amely otthoni számítógép-hálózatot és internet-hozzáférést biztosít köztisztviselők és közoktatási intézményekben dolgozó pedagógusok számára. Egyedül ez a program közel 20 ezer pedagógust, illetve köztisztviselőt érint, és a megszerzett információs írástudás átadása révén megsokszorozza majd a fejlesztések pozitív hatását.

Amikor a miniszter idáig ért beszédében, egymásra néztünk Fülöp Ágival (a Könyvtári Levelező/lap főszerkesztőjével): no, és hol maradnak a könyvtárak? Azokról mit sem szól *dr. Stumpf István*? – kérdeztük. Még el sem hangzott kérdésünk, amikor a kancelláriaminiszter kimondotta azt a mondatot, amit beszámolóink címébe is kiemeltünk (A könyvtárosok hidat húznak a digitális szakadék fölött). Majd így folytatta: mintegy 35-40 ezer ember információs tudását alapozhatja meg a közkönyvtáraknak és a felnőttképzésre vállalkozó oktatási intézményeknek szóló pályázat. Mivel *a könyvtárak a közösségi hozzáférés kiemelt helyszínei*, az itt elindított fejlesztések eredményeit közvetve sok ezer ember érezheti majd. Az Oktatási Minisztérium közreműködésével meghirdetett program eddig közel 200 általános és középiskolában teremt majd lehetőséget felnőttek nappali és esti képzésére úgy, hogy a támogatás előnyeit nemcsak a képzésből kikerült felnőttek, hanem maguk a

diákok is élvezhetik. A közkönyvtárak részére kiírt pályázat keretében a könyvtárak – a település méretétől függően – hat vagy tíz számítógépet és internetcsatlakozást kaphatnak. A pályázaton nyertes iskolákban nyolc gépből álló, a Sulinet hálózatába kötött, komplett informatikai laboratóriumokat állíthatnak fel.

A kancelláriaminiszter a reformkorra, Kazinczyék törekvéseire is nyomatékosan utalt. A reformkor elején Kazinczy Ferenc vezetésével indult nyelvújító mozgalom célja az volt, hogy a magyar nyelvet és írásbeliséget megfeleltessék a kor kihívásainak. *A mai kor kihívása az információs írástudás széles körű elterjesztése.* Elsősorban ehhez nyújtanak támogatást a most induló pályázatok.

A 800 millió forintos pályázat keretében 250 könyvtár juthat számítógéphez, illetve kapcsolódhat a világhálóhoz. Azok a könyvtárak, amelyeknek ötezernél kevesebb olvasójuk van, hat gépre, míg az ennél több olvasóval rendelkezők tíz gépre pályázhatnak. (VK)

Az alábbiakban a pályázat hivatalos szövegét közöljük:

SZT-IS-2 | A felnőtt lakosság oktatási rendszeren kívüli képzésének támogatása a könyvtárakban

Alaphelyzet

Az információs társadalom fejlődése szempontjából elengedhetetlen, hogy az állampolgárok minél nagyobb számban használják az internetet. A ma Magyarországra még jellemző kedvezőtlen otthoni internetkapcsolódási mutatókat közösségi hozzáférési lehetőségek megeremtelésével kívánjuk ellensúlyozni. A közművelődési könyvtári rendszer kiválóan alkalmas arra, hogy ezt a lakosság széles rétegei számára biztosítsa.

Cél

A támogatás célja a könyvtárak információs technológiai rendszerének modernizálása. Ennek érdekében jelen pályázatban terveink szerint legalább 250 közművelődési könyvtárban támogatjuk a megfelelő minőségű internetkapcsolat és számítógépes infrastruktúra kialakítását. Ezzel egy időben internetes szaktanfolyamok elvégzésére ösztönözzük a könyvtárosokat, hogy valóban az internetes információszerzés avatott szakembereivé váljanak. Támaszkodva a könyvtárak és könyvtárosok kultúraközvetítő szerepére, segítséget nyújtunk ahhoz, hogy erejüket az új technika társadalmi alkalmazására, a könyvtári látogatók széles körének képzésére fordítsák. Ehhez a tevékenységhez akarunk hozzájárulni azzal is, hogy a már internet-népszerűsítésben tapasztalatokat szerzett könyvtárak módszertanának terjesztését további támogatással segítjük elő. Ezek a könyvtárak „referencia”-könyvtárakként szolgálnak majd az internetes információterjesztési és oktatási tevékenységbe újonnan bekapcsolódó kollégáiknak.

A pályázatról

A nyilvános könyvtári jegyzékben szereplő megyei, városi, nagyközségi, és a fővárosi kerületi közművelődési könyvtárak pályázhatnak a következőkre:

- internetcsatlakozásra és számítógépes infrastruktúra kiépítésére azok a könyvtárak, amelyeknek nincs internetkapcsolata;
 - meglévő számítógépes infrastruktúra korszerűsítéséhez pályázhatnak azok a könyvtárak, amelyek már kapcsolódnak az internetre, de számítógépes infrastruktúrájuk korszerűsítésre szorul;
- Mindkét esetben vállalniuk kell a pályázóknak, hogy könyvtárosaik (a könyvtár olvasói létszáma szerinti arányban) részt vesznek internetes továbbképzésen.

Ezen tanfolyamok költségeit is tartalmazza a pályázat. A tanfolyamon végzett könyvtárosoknak 20 órás internet-, és számítógép-használati oktatás keretében kell tudásukat továbbadni az olvasóknak.

- internethasználatra oktató „referenciakönyvtár” támogatásra pályázhatnak azok a könyvtárak, amelyeknek van internetkapcsolata, már legalább 5 munkaállomáson biztosítanak internet-hozzáférést az olvasóknak, és vállalják, hogy az internetes továbbképzéshez a vonzáskörzetükbe tartozó könyvtárosoknak is módszertani segítséget nyújtanak.

A támogatás mértéke:

- a könyvtár méretétől függően 6 vagy 10 multimédiás internetes munkaállomás+1 nyomtató, és 1 vagy 3 könyvtáros továbbképzése;
- ahol még nincs, internetkapcsolat telepítése és egyéves előfizetési díja;
- olvasók internethasználatra oktatását célzó programokhoz, oktatáshoz kapcsolódó működési költségek: módszertani anyagok továbbfejlesztéshez, oktató szakember díjazásához.

A pályázat eredménye

- a támogatás ideje alatt a könyvtár beiratkozott tagjai az internetet költségtérítés nélkül használhatják;
- a könyvtárosok továbbképzésen fejlesztik ismereteiket;
- a pályázatban résztvevő könyvtárakban kedvezményes tandíjért (könyvtáranként) 60–100 olvasó 20 órás internet- és számítógép-használati tanfolyamon vehet részt;
- a könyvtár használja az e-mailt és közléseket főbb adatait és elérhetőségét a weben.

Az Országos Könyvtári Kuratórium szerepéről

Beszélgetés dr. Skaliczki Judittal,
a NKÖM Könyvtári Osztály vezetőjével

Amint azt a 3K minden olvasója jól tudja (és talán, sőt bizonyosan nem csak a 3K hasábjairól, ahol is legutóbb februárban írtunk arról, hogy az Országos Könyvtári Kuratórium beszámolt 2000. évi munkájáról Rockenbauer Zoltánnak, a NKÖM miniszterének, valamint közöltünk egy igazán mélyreható beszélgetést a Kuratórium tevékenységéről a Kuratórium titkárával, dr. Redl Károllyal), az Országos Könyvtári Kuratórium 2000. június 14-én megalakult, tagjait a miniszter kinevezte, sőt az OKK lendületesen neki is látott a munkálkodásnak. Ezúttal dr. Skaliczki Juditot kérdeztük, természetesen nem a Kuratórium napi munkájáról, hanem azokról az elvekről, amelyek szellemében a Kuratórium felállt, amelyek szellemében munkáját végzi, és persze arról is, mik lennének most a „főcsapás” irányai.

– *Kedves Judit! Mindenekelőtt talán azt kérdeznénk Tőled, mik az alapelvek? Mi a cél? Korunk egyik fő tendenciája – hogy filozofikusan fejezzük ki magunkat – nem a szubsztancialitás, hanem a funkcionalitás jegyében áll. Mik a Kuratórium ilyen értelemben vett funkciói?*

– Mint azt ti is, és a szakmában remélhetőleg mindenki más is tudja, az Országos Könyvtári Kuratórium felállításáról a könyvtári törvény rendelkezett. A 62. § igen világosan fogalmaz: „Az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet irányításában közreműködik az Országos Könyvtári Kuratórium”. Igen fontos passzus ez, hiszen szakmai koncepció volt, alapvető szakmai elképzelés, hogy az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet helye törvényileg legyen meghatározva, kijelölve könyvtári rendszerben, nagyon stabilan és határozottan. Ehhez képest kellett azután arról dönteni, hogy milyen testület álljon ezek mellett az intézkedések mellett. Alaposan áttekintettük a „világhelyzetet”. Minden nemzeti könyvtár mellett van egy board (ezt fordítottuk mi kuratóriumnak). Nos, board és board közt – természetesen – igen nagy különbségek vannak. Két fő típust emelnék ki. Az egyik korporatív jellegű, lobbierdekek, illetve hát ilyen érdekcsoportok képviselőiből áll össze, a másik a társadalmi ellenőrzés nyomvonalán jön létre, vagyis a társadalom meghatározó, reprezentatív csoportjai, mintegy képviselői kerülnek be a boardba. Az elsőre igen jellemző példa az osztrák nemzeti könyvtár mellett működő board, a másik legbeszédesebb példái a skandináv könyvtárak. Mi, hosszú megfontolás, alapos számvetés után a második modell mellett döntöttünk. Elvi–elméleti megfontolások mellett szerepet játszott ebben a döntésben az is, hogy az Országos Széchényi Könyvtár éppen változások előtt állt, a Könyvtári Intézet pedig még fel sem állt. Olyan kuratóriumra volt szükség tehát, amely a nagy változást elősegíti, támogatja, és persze ott áll a Könyvtári Intézet születése mellett is. Amikor felállítottuk a Kuratóriumot, szembe kellett néznünk a múlttal is. Az előzményekkel. Sokan emlékezhetnek még a valahai Országos Könyvtári Tanácsra. Kitűnő emberek vette részt munkájában, ragyogó szakemberek sokasága dolgozott benne. És valóban dolgoztak, remek anyagok, tervek, javaslatok sokaságát készítették el, a legmagasabb szakmai színvonalon. Mi valósult meg ezekből az elképzelésekből, javaslatokból. Lajos, Te ott voltál, belülről ismerted ezt a munkát, mondd hát, micsoda?

– *Bizony alig valamicske.*

– Nos, én azt mondtam, hogy ez nem fordulhat elő még egyszer. Igaz, csak egyetlen betű a különbség az OKT és az OKK között, de ez utóbbinak működni kell. De vajon mitől fog működni? Miért figyelne erre a Kuratóriumra a minisztérium, a miniszter, amikor a másakra egyáltalán nem figyelt? Természetesen az idők is változtak közben, és a korszak is elmúlt, amikor a javaslatokra, előterjesztésekben foglaltakra egyáltalán nem volt pénz, anyagi alap. Alapvető dolog ez is. De talán még fontosabb, hogy akkor működik egy ilyen kuratórium, ha olyan dolgokkal foglalkozik, amelyek alapvetően fontosak a miniszter, a minisztérium, a Könyvtári Osztály számára. És ez csak akkor lesz, lehet így, ha a Kuratórium a döntés-előkészítés szerve, intézménye. Ha az OKK *tényleges* döntés-előkészítést végez, akkor megkerülhetetlen. Ha nem, akkor... Nos akkor eltűnik az az egy betűnyi különbség.

Az OKK-nak úgy kellett fölállnia és a munkáját beindítania, olyan feladatrendszert kellett kialakítania, amely a szakma és az ország számára alapvetően fontos

dolgokkal foglalkozik. Támogatnia kell a Könyvtári Osztálynak a Nemzeti Könyvtárat és a Könyvtári Intézetet érintő döntés-előkészítő, stratégiakijelölő, stratégiai kulcspontokat meghatározó munkáját. Az OSZK a magyar könyvtári rendszer kulcspozícióban lévő intézménye. És itt látom én az OKK legfontosabb, döntő szerepét: *az OKK-nak hidnak kell lennie. Hidnak az OSZK és a könyvtári rendszer között, hidnak az OSZK, és annak a könyvtári rendszerben betöltött, mással pótolhatatlan, unikális szerepe között.*

Az OKK így és csak így adhat olyan segítséget a minisztériumnak, amilyen segítségre eddig nem volt. Ez a segítség teszi lehetővé, hogy a minisztérium ne egyszerűen a fenntartói szerepet töltse be. Hisz azt betöltheti az OKK nélkül is.

– *Miért és miben több ez, mint a fenntartói szerepkör?*

– Egészen más. Leegyszerűsítve azt mondhatnám, hogy a fenntartói szerepkör kimerül az éves költségvetés meghatározásában, a munkatervek kialakításában, a beszámolók elfogadásában. Az OKK-ban fejlődési, fejlesztési irányokról, stratégiákról, prioritásokról, nagy ívű, sokéves koncepciókról van szó. Nem a büdzsé kialakításáról, hanem feladatokról. Hogy mit kell megoldani, mit kell elvégezni, mibe kell belevágni. Ezért van szükségünk az OKK-ra. És ha így szemléljük a dolgokat, márpedig így kell szemlélni őket, világos, hogy ennek a munkának maradandó és jól látható eredményei is kell legyenek. Persze nem egy éven belül. Hisz a stratégia éppen attól az, ami, hogy nem az idejű pénzmennyiség elköltéséről szól. Lehetnek (talán vannak is), akik megkérdézik: miért nem lett idén – mondjuk öt millióval – több az OSZK-nak juttatott pénz. Nos, az eddig elmondottak miatt tartom értelmetlennek ezt a felvetést.

– *Azt jelentené ez, hogy az OKK-t a minisztérium Könyvtári Osztálya irányítja?*

– Semmiképp. Szó sincs róla. Én természetesen tagja vagyok a Kuratóriumnak, én képviselem benne a minisztériumot, ám korántsem irányítom. A Kuratóriumnak van egy kitűnő elnöke, mint ismert, Bakonyi Péter, és egy agilis, aktív titkára, Redl Károly. És persze ott vannak a tagok, a könyvtári szakma, a tudományos világ és a gazdasági élet szereplői, képviselői. A középpontban, nem lehet elégszer elmondani, a stratégia áll. Az a centrum.

– *Nem szóltál még a Könyvtári Intézetről, a vele kapcsolatos tennivalókról.*

– Nos, azt mondtam, hogy a Kuratórium egyik első feladata a bábáskodás volt az Intézet felállításánál. Az Intézet – és valóban az OKK igen tevékeny részvételével – felállt, megkezdte és nagy iramban végzi a munkáját. Elfoglalja azt a helyet, amely rá van kiszabva mint központi, szakmai, koordinatív szerep és feladatkör. A szakmai szolgáltatás területe. Mielőtt megkérnétek, hogy erre is mondjak egy konkrét példát, említek is rögtön egyet. Az Informatikai Kormánybiztosság – mint tudjátok – 800 milliós pályázatot írt ki könyvtárak számára. Ugye nem kell mondanom, micsoda jelentősége van ennek a pályázatnak. 2002 végéig nagyközségi könyvtári szintig a könyvtárak hálózatban lesznek. Ez már az európai szint. Csodálatos dolog, nyilván még sok szó fog esni erről. Ám pályázni mindenkor nehéz, ez a pályázat meg kiváltképp EU-s jellegű. Tudjátok, milyen „bonyolultak” ezek az EU-s pályázatok. Nos, a Könyvtári Intézet a FSZEK-ben rendezett egy egynapos konzultációt – pályázat ügyben. A pályázatok elké-

szítésének érdekében, megkönnyítésére. Hát valami ilyenre *is* kell gondolni, amikor a nagy stratégiai tervek – mert hisz ez a 2002-es hálóra kerülés nyilvánvalóan az – konkrét feladatokra való lebontásáról szövekszik.

– *Kedves Judit! Te ritkán tartasz úgy előadást, hogy ne említenéd a minőségbiztosítást, a minőségmenedzsmentet. Az OKK kapcsán nem szólsz ilyesmiről?*

– Nem. A minőségmenedzsment, a minőségbiztosítás igen konkrét, gyakorlati kérdés. Annak nem ez a terepe. Arról majd a szakfelügyelet kapcsán érdemes szólni.

– *Köszönjük a beszélgetést!*

Sz. Nagy Lajos–Vajda Kornél

Kistelepülések könyvtári ellátása

I. rész – bevezetés

Tudjuk, ismerjük, érzékeljük a tényt, hogy az 1997. évi 140-es törvény által felvázolt könyvtári rendszer ellátási (szolgáltató) képessége a kistelepüléseken nem mutat fejlődést. Míg a könyvtári rendszer egyéb pontjain dinamikus előremozdulás érzékelhető, addig éppen ezen a ponton mintha megállt volna az idő.

Mi történt? Mi nem működik, avagy éppen mi működik rosszul? Előadásomban, amely a Könyvtári Intézet e tárgyban folytatott és még le nem zárt kutatására épül, ezekre a kérdésekre keresem a választ. A kutatásra a NKÖM könyvtári osztályának felkérése alapján került sor.

Le kell szövegnem két alapvető dolgot.

Egyrészt: A kistelepülések könyvtári ellátásának megújítására, egy csapásra történő megoldására nincs a külföldi ellátási gyakorlatból közvetlenül, esetlegesen csekély változtatás mellett adaptálható minta. Ismerjük a nagy és jól működő nyugati ellátó rendszereket, azok felépítését, eszközeit, például a bibliobuszokat. De a magyar könyvtári ellátási gyakorlatot – éppen a kistelepülések viszonylatában - oly mértékben jellemzi a sokszínűség, az egyediség, az ellátási változatosság és a többoldalú, néha bizony nehezen átlátható finanszírozás, hogy ez bármilyen egységes mód, módszer, módozat javaslását, alkalmazását egyszerűen lehetetlenné teszi. Ez a sokszínűség megfigyelhető a könyvtár fenntartásában, a könyvtár funkciójának meghatározásában, a valóságban gyakorolt funkciókban, a könyvtár feladatainak, tevékenységének meghatározásában, a finanszírozásában, munkatársainak alkal-

mazásában, a könyvtár gyűjteményében, gyűjteményépítésében, szolgáltatásaiban, nyitva tartásában, a jövőképeinek megfogalmazásában, a könyvtár együttműködéseiben.

Másrészt: A kistelepülések ellátási színvonalának emelését nem lehet a könyvtári rendszernek önmagában és önmagának akarnia. A helyi fenntartó, működtető avagy a szolgáltatást, ellátást igénybe vevő önkormányzat, lakosság igénye, szükséglete ellenére, illetve azzal szemben nem lehet ellátás-fejlesztésben gondolkodni. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a kistelepülések mindegyike elvben örülne bárminemű segítségnek, de abban a pillanatban, amikor ennek csak töredékbeni ellentételezését kérnénk az önkormányzattól, jelzik: nekik így (is) jó a könyvtár, ahogy van. Ők a saját lehetőségeiket már kimerítették. Nem futja többre. És ez sok esetben valóban így is igaz.

Az ellátás fejlesztését, a fejlesztés lehetőségét mindezek után alapvetően nem kereshetjük máshol, mint magában a teljes és egész könyvtári rendszerben, a könyvtári rendszer belső erőforrásaiban. A rendszer nem egy konkrét, hanem a rendszeren belül sok-sok apró és mégis meghatározó, lényeges pontján.

Amikor a fővároson kívül élő magyar lakosság mintegy 10%-a (785 ezer ember) könyvtári ellátásának fejlesztéséről beszélünk, amikor több mint 1000 település sorsát gondoljuk át, akkor azonnal beszélnünk kell:

- a gyűjteményépítésről mint az egyik legfontosabb könyvtári tevékenységről;
- az Országos Dokumentumellátó Rendszerről;
- az érdekeltségnövelő támogatásról;
- a szolgáltatásokat előállító könyvtárakról;
- a szolgáltatások díjáról, értékéről, minőségéről;
- az ellátórendszerekről;
- a módszertani segítségnyújtásról és szereplőiről;
- a technikai feltételekről;
- a személyi feltételekről;
- a nyilvános könyvtári rendszerről;
- a jogszabályi környezetről.

De a könyvtárak

- igényfelkeltő képességéről;
- rugalmasságáról;
- a településen betöltött szerepéről, funkciójáról;
- a település határán túlnyúló szerepéről és funkciójáról; valamint
- a könyvtár sajátos lelkiségéről is.

Előadásom következő részében az általam dominánsnak ítélt összetevőkről kívánok röviden szólni.

II. rész – bonyodalom, avagy a cselekmény kibontakozása

Elgondolkodtató az a néhány adat, amellyel szembesülhetünk. Míg egy átlagos megyeszékhelyen a könyvtárba látogató olvasó évente 6–8000 új könyvvel (egyéb dokumentumtípust most nem is említek) találkozhat, egy átlagos városban 1000–

2500 kötettel, addig az átlagos kistelepülés könyvtárhasználója 20 (azaz húsz)–100 kötettel.

A kistelepüléseken található gyűjtemény nagysága átlagosan 2–6000 kötet. Így előfordulhat az, hogy a könyvtár saját gyűjteményét 100 év alatt képes újra termelni. Minél kisebb állomány nagyságú egy könyvtár, annál gyorsabban kell végbemennie az újratermelésnek. Ideálisnak ebben az esetben az öt évet kellene tartanunk, azaz kistelepülések esetében évente legalább 800 újdonságnak kellene az állományban megjelenni.

Természetesen nem gondolhatunk ilyen nagyságú gyarapodás tartós megőrzésére. Itt egyértelműen az állomány forgatása, új és új helyre történő telepítése lehet a megoldás. Ma egyébként a nem országos, hanem lokális ellátórendszerek egy része így működik azzal a megkötéssel, hogy csúcsra járattva is évente átlagosan csak 200–300 új kötetet tudnak kihelyezni, azaz negyedévente 50–80-at azokra a helyekre, amelyeket földrajzilag, fizikailag elérnek. És a többi kistelepülés?

A könyvtári rendszerünknek olyan belső ellátórendszerre lenne szüksége, mely földrajzilag nem behatárolt, azaz az egész országot lefedi.

Ellátórendszer – földrajzilag országot lefedő. Nem ismerősek ezek a kifejezések? Csak a sorrendet kell helyére rakni és itt áll előttünk az *Országos Dokumentum-ellátó Rendszer*.

Az ODR ma a kijelölt és támogatott könyvtári körön keresztül közvetve juttat dokumentumot, információt, szolgáltatást a könyvtári rendszernek. Az ODR-nek ugyanakkor szerepe lehet a kistelepülések közvetlen könyvtári ellátásában és – hogy érintőlegesen utaljak rá – a nemzetiségek könyvtári ellátásában is.

A dokumentumellátás finanszírozásában jelentős szerepet tölt be az érdekeltség-növelő támogatás. Amennyi a fenntartói ráfordítás, annak arányában kap többletforrást a könyvtár. Ez a támogatási rendszer talán az egyik legsikerültebb, legnagyobb és legpozitívabb hatású eleme az új könyvtári rendszernek. A kistelepülések viszonylatában azonban hatása alig érzékelhető, hiszen néhány tízezer forintot beszerzési keretre minimális összeg jut. Egyik lehetséges megoldásként felmerül a támogatási összeg differenciált megítélése. De van ezen kívül egy valóságos többletforrást is kínáló lehetőség. A kistelepülések esetében ugyanis – és ez tény – az élő közművelődési szintér szinte minden esetben egyenlő a könyvtárral. Vagyis ha a kistelepülési könyvtárak a közművelődési célú érdekeltség-növelő támogatással is élhetnének, akkor az önkormányzat az elnyert erőforrásokat valóban hasznosan és hatásosan tudná felhasználni. Ezt a megoldást – mint említettem – az a tény indokolja, hogy a kistelepüléseken a kulturális, a közművelődési, a könyvtári, az információs, a helytörténeti, a szociális, a gondozói, a művelődési, a szabadidős, az ifjúsági stb. funkciók gyakran egy-két személy, egy fizikai tér, egy közvetlen irányítás alá tartoznak. S ahol így van, valójában ott működnek jól. Hiszen a humán erők, a terek az eszközök és a források szétforgácsolása, csak egy, kizárólagos célra történő hasznosulása itt nem lehetséges, illetve fölösleges luxus.

A kistelepülések esetében célszerű átgondolni az önrész kérdését is. A kutatási tapasztalatok alapján elmondható, hogy sokkal kevésbé fontos az, hogy egy kistelepülés vállal-e önrészt, mint az, hogy van-e elképzelése a további működtetésre, annak költségeit tudja-e és akarja-e finanszírozni. Hogy van-e könyvtári koncepciója. Célszerű lenne a közművelődési rendelet mintájára (1997. évi CXL. törvény 77. §.) helyi rendeletet alkotni a település könyvtári – információs ellátásáról, hogy mit,

milyen konkrét formában, módon és mértékben lát el. Az az önkormányzat pályázhatna az érdekeltségnövelő támogatásra, amely e koncepció mentén alakítja és fejlesztí szolgáltatásait az elnyert erőforrásból.

A gyűjtemény nagyságáról már esett szó, de minőségéről, tartalmáról még nem. Megállapítható, hogy elődeink – hiszen a gyűjteményépítés évtizedes, folyamatos feladat – a legtöbb településen kitűnő munkát végeztek. Az állomány kézikönyvtári része, a magyar szépirodalmi és a világirodalmi alkotások joggal tartoznak egy korszerű könyvtár gyűjteményéhez, és képezik ma is az élő szolgáltatások bázisát. 1990-től azonban mintha megállt volna az idő. A friss szakirodalom szinte teljességgel hiányzik, a gyermekirodalom kitűnő kiadványai hiányoznak, nincsenek; igen ritkák az új kézikönyvek, lexikonok és néhány ritka kivételtől eltekintve sehol sem találkozhatunk folyóiratokkal. Pedig a képes hetilapok, a magazinok, a gyermek-folyóiratok, a technikai sportok híradói, a lakáskultúra-, a konyhaművészeti, a hobby-, valamint az életmód-magazinok mind-mind érdeklődésre tartanak számot a kistélepeleéseken is. Míg azonban a könyvek esetében a beszerzés akadozhat (ha van pénz, akkor van beszerzés), a folyóiratok esetében az előfizetés köti az önkormányzatot. Ezt pedig már nem lehet vállalni. Az ellátórendszernek a folyóirat-ellátást is biztosítania kellene. A folyóirat-támogatások odaítélésénél a kistélepeleési ellátásban betöltött szerep lehetne az egyik megítélési szempont.

A gyűjtemény tartalmi fejlesztésénél nem lenne szabad – a mai gyakorlatnak megfelelően – oly nagyelkűen lemondanunk az illetékes megyei könyvtárnak köteles példányként egyébként járó [60/1998. Korm. rendelet 5. §. (2.) bekezdés] s a könyvtári rendszerben, így a kistélepeleések ellátásában is hasznosítható dokumentumkörről sem. Még akkor sem, ha ennek hatása a rendszer működésére, szolgáltató képességére valójában csekély.

A kistélepeleés – amennyiben a könyvtári ellátás szervezésében magára marad – a feladatait képtelen ellátni. De hát hogyan is maradhatna magára, hiszen a könyvtári rendszer tagja, szerve része! Papíron. Vizsgálati tapasztalataink azt mutatják, hogy azok a települeések képesek könyvtári ellátásukat jó (jobb) színvonalon megszervezni, tevékenységüket koncepciók alapján megvalósítani, eredményesen pályázni, amelyek rendszeres személyes és nemcsak az ellátós állomány cseréjében kimerülő szakmai kapcsolatot tartanak a megyei könyvtárral vagy a térségi feladatot magára vállaló városi könyvtárral. Még akkor is így van ez, ha tudjuk: e kapcsolatban a helyi erők – polgármester, jegyző, könyvtáros, iskolaigazgató – sokkal meghatározóbbak, mint a könyvtár. De az ösztönzés a gyengét kicsit jobba, a jót pedig igazán eredményessé tudja tenni.

A kistélepeleések könyvtári ellátásának fejlesztésében nem elhanyagolható, sőt meghatározó szerepe van tehát a nagyobb könyvtáraknak. Az 1997. évi CXL. törvény 66. §-a a FSZEK és a megyei könyvtárak számára nevesíti is ezt a feladatot. Ennek ellenére vagy ezzel együtt a megyei könyvtárak ez irányú gyakorlata legalább olyan változatos, mint a működési gyakorlatban már említett egyébként is meglévő általános sokszínűség. A változatosság a megrendelhető szolgáltatások számbavételekor szűnik meg csupán. Mert valós, igényfelmérésen alapuló, költségelemzéssel kikalkulált, a várható megrendelési mennyiséghez igazodó technikai, technológiai és személyi feltételekkel rendelkező, könyvtár által előállított megrendelhető szolgáltatás ma a könyvtári rendszerünkben nincs. Azok a szol-

gáltatások sem ilyenek, amelyeknek egyébként díja van. Gondoljunk egy könyvtár által elkészített, CD-n kiadott adatbázis forgalmazására. Az adatbázis díját nem a ráfordított költségek és a megrendelések viszonzyszáma adja, vagyis nem piaci alapú az értékesítés, hanem az, hogy az adott könyvtár mennyi bevételt szeretne éppen realizálni a CD-ből.

Persze feltehetjük a kérdést: kinek szolgáltassak, ha nincs megrendelő? Mit rendeljek meg és kitől, ha nincs szolgáltató? Mindkét kérdés jogos. És igaztalanok lennének, ha nem vallanánk be, hogy ma még nem dörömbölnek fizetőképes vásárlók szolgáltatás-megrendelésekkel a megyei könyvtárak kapuján, de holnapra készen kell lennünk arra, hogy a könyvtári tevékenységet, a könyvtári szolgáltatásokat, azok költségeit, árát korrektül kimutassuk, és megrendelhetővé tegyük őket.

A teljesítménymérés, a könyvtári minőségmenedzsment, a tevékenységelemzés, a költségelemzés, a szolgáltatási tartalmak nevesítése, a hatékony PR-munka mind-mind napjaink kihívását jelentik a megyei könyvtárak és a könyvtári rendszer tagjai számára. Ebben pedig éppen a Könyvtári Intézet szeretné segíteni a könyvtárakat. De persze ez hosszabb távú folyamat. A kistelepüléseken élők pedig már holnaptól szeretnék érezni ellátásuk javulását. Közvetlenül - a megyei könyvtárak oldaláról - két dolog segíthetne. Gépkocsipark-fejlesztés, illetve megyei önkormányzati pénzügyi alap nevesítése a térségi ellátás dokumentumhátterének, szervezési, nyilvántartási, képzési, szállítási feladatainak elvégzésére. Erre – ha szerény összeggel is – de van példa egyes megyékben. Talán ösztönzően hatna e megoldás alkalmazására, illetve bővítésére az, ha ez lenne az ODR-támogatás elnyerésének feltétele.

III. rész – avagy tetőpont

El kell, hogy érkezzünk a tetőpontra, hiszen a kistelepülések könyvtári ellátása ürügyén immár nagy ívet bejártam a kötelespéldány-szolgáltatástól az ODR-ig, a teljesítményméréstől a megrendelhető szolgáltatásokig, a különböző támogatási formáktól a gyűjteményépítésig. Mégsem ezek adják érzésem szerint a tetőpontot, hanem a mögöttük álló személy.

Egyfelől a rendszert működtető *könyvtáros személye* (diplomával vagy diploma nélkül). Ők azok a *kistelepülési munkatársak*, akik együtt élnek és éreznek közösségükkel, mindenkit ismernek, tudják a szokásokat, a hangulatokat, nevelnek, segítenek, örömet szereznek. És dolgoznak, nyitva tartanak, méghozzá a felhasználói igényeknek következetesen megfelelő időpontban és időtartamban, ha kell, takarítanak, ügyintéznak, eljárnak és képviselnek, végzik a nyitva tartás után a háttérmunkát, fogadják a pesti vendégeket, s mindezt teszik átlag havi bruttó 2–6000 Ft fizetésért. Elképesztő, hogy a közoktatási intézményrendszer mellett egyedülállóan működő és szolgáltató kulturális és információs rendszer milyen fokon épít munkatársai áldozatvállalási hajlandóságára. Arra, hogy a művelt, a könyvet szerető ember felelősséget érez, és akkor sem fog kevésbé jól dolgozni, ha netán neki kell mindezért fizetnie. És ők azok a *munkatársak a megyei és városi könyvtárakban*, akiknek még „nevük sincs”, hiszen módszertani könyvtáros munkakört a vonatkozó jogszabály immár évek óta nem ismer. Pedig leginkább az ő szakterületükhöz tartozik az adatgyűjtés, adatelemzés, a statisztika, a telje-

sítménymérés, a fejlesztés, a hálózati gondozás, a képzés, a pályázatok útján történő pénzszerzés, a marketing és a jogszabályi ismeretek birtoklása.

Tehát olyan jól megfogható tudástartalmak, melyek megszerzését, frissítését képzéssel kell elősegíteni. Csak ezzel a felkészültséggel lehet eredményesen részt venni a módszertani ellátásban, a helyi könyvtáros és az önkormányzati vezetők segítségével, a szolgáltató és a szolgáltatást igénybe vevő rendszertag közötti kommunikációban.

Másfelől a rendszer működését értékelő, ellenőrző, szakfelügyelő kolléga személye válik hamarosan kulcsfontosságúvá.

És itt, a szakfelügyeletnél, egy pillanatra meg kell állnom. Mert amikor azt mondjuk, azt vizsgáljuk, hogy a könyvtári ellátás rendszere a kistelepülések vonatkozásában miért nem fejlődik olyan dinamikusán, mint egyéb más pontokon, akkor nem számolunk azzal a ténnyel, hogy a könyvtári rendszer egyik nem lényegtelen, sőt talán legfontosabb eleme – a szakfelügyelet – még nem kezdte meg rendszerszerű működését. Azt hiszem, nem tévedek túlzottan nagyot, ha azt mondom: a szakfelügyeleti tevékenység éppen a kistelepülések könyvtári ellátásának javításában fogja a legátütőbb eredményeket produkálni. Éppen ez a terület lesz az, ahol a szakfelügyelet révén, az önkormányzatokkal folytatott megbeszélések révén a legtöbb eredmény várható. Lehet, hogy a mai típusú konferencia 3-4 év múlva csupán a szakfelügyelet jó működése révén okafogyottá válik?

IV. rész – végezetül

E rövid előadásban természetesen nem volt sem mód, sem lehetőség a kistelepülések könyvtári-információs ellátása problémakörének valamennyi részletét szóba hozni. Még olyan hangsúlyos részleteket sem, mint például a települési könyvtár és a teleház (vagy egyéb intézményi kör) kapcsolata, viszonya, létezése. Vagy a technikai felszereltség és a kettős (többes) funkció kérdése. Ezekkel összefüggésben e szabott keretek között csak általánosító megállapítások megtételére nyílt volna mód. Például arra, hogy (jól) működő teleházat csak ott látunk, ahol a teleház a könyvtár bázisára épült és szerveződött, ahol a technikát (számítógép, internet) a könyvtár működése öltöztette fel szolgáltatható tartalommal. Vagy arra, hogy teljesen logikus az, hogy egy kistelepülésen a könyvtár papíron kettős funkciót tölt be. Ez a racionalitás. Az viszont realitás, hogy mindkét funkciójában jól működő könyvtárral vizsgálatunk során nem találkoztunk. Ahogy egy sebészeti osztály nem tud vesebetegét gyógyítani és viszont, noha a sebészet is, az urológia is az egészségügyi ellátórendszer része, úgy a könyvtári funkciók is csak egymás mellett képesek élni, működni és nem egymás helyett. Azt gondolom, a Könyvtári Intézet vizsgálata az a keret, ahol mindezekre a kérdésekre majd választ találhatunk. Ahol feltárhatók a rejtett, a közösség felszín alatti életében zajló és jelen lévő okok, valamint azok a szakmai magyarázatok, melyek a közkönyvtár, a jövő közkönyvtára kistelepülésen való jelenlétét, valamint e jelenlét tartalmát indokolják. A vizsgálat eredményeiről reményeim szerint négy-hat hónap múlva tájékoztathatom önöket.

Fehér Miklós